

Barn, lek og natur

Husker du din barndoms klatretre? Fuglereiret under takpannen? Dine egne steder i naturen: koiene, bekkefaret, steinene ved stranden? Minnes du den skrekkblandede fryden når du dro opp din første sprettende fisk?

Slike minner er trolig grunn til at vi i dette landet er opptatt av friluftsliv. Barndomsminnene klinger med og fargesetter den voksnes møte med natur. Hver tur er jo i bunn og grunn en fortsettelse av de tidligere, like tilbake til våre første naturkontakter. Vi gjenoppdager barnets direkte, spontane måte å ta imot det som kommer oss i møte. Da bekrefter vi også barnet i oss selv.

I slike erfaringer fremstår ikke livet som isolerte øyeblikk og episoder, men som helhet og sammenheng. Litteraturen er rik på skildringer av helhetsopplevelser gjennom naturmøte:

Nå ser eg atter slike fjell og dalar
som deim eg i min **fyrste ungdom** så
Og same vind den heite panna svalar
Og gullet ligg på snjo som før det lå.
Det er et **barnemål** som til meg talar
Og gjer meg tankefull men enda fjåg
Med **ungdomsminne** er den tala blanda
Det strøymar på meg så eg knapt kan anda.

Fortsatt får tusenvis av norske barn og ungdommer slike opplevelser. Friluftslivet ligger ikke på sotteseng. Har barn adgang til natur nær hjemmet, da bruker de den også, i hvert fall frem til tenårene. Det finnes tall som viser dette.

Men de samme tallene viser at barns og unges naturmøte har minsket kraftig i de seinere tre tiårene: omtrent en generasjon. Den tradisjonelle helgeturen i familien er langt på vei erstattet med handleturer. Hva mer er: i ukene er familien blitt noe i retning en transithall og en presset logistikkorganisasjon, hvor foreldrene skysser, bringer og henter barna til organiserte, voksenstyrte fritidsaktiviteter i innendørslokaler og på anlegg og arenaer. Foreldrene tror at det er bra for barna jo mer de deltar i slike aktiviteter. Det hverdagslige naturmøtet, og den frie leken, taper i betydning.

*

Barneforskere fra mange fagområder vet siden hundre år og mer, at *leken* er grunnleggende i barns utvikling: den spontane, egen-organiserte, oppdagende, undersøkende, utprøvende leken, gjerne sammen med andre barn i ulike aldre. Det er rett og slett slik barn lærer og utvikler seg.

Men først i de seinere år er en blitt oppmerksom på at kunnskapsgrunnlaget i alt vesentlig bygger på studier av barns lek *i naturen*, eller i hvert fall i miljøer med sterke innslag av naturlige elementer. Det er jo først i de seneste tiårene vi på alvor har fått spesielle lekearenaer *uten* innslag av natur. Da har en spurt seg om det er leken i seg selv, eller nettopp leken *i natur*, som er verdifull.

Da må en lage sammenliknende undersøkelser. Svært mange slike finnes, fra så å si hele verden. Resultatene er entydige: *Barn leker bedre i natur enn i andre lek-miljøer. De utvikles bedre gjennom lek på egenhånd eller sammen med andre barn enn gjennom deltakelse i organiserte voksenstyrte fritidsaktiviteter.*

En kan *måle* dette når det gjelder fysisk, motorisk og sanselig yteevne og utvikling. Barn som leker i natur har markant bedre helse, rørlighet og førlighet. Mer overraskende: Naturlek gir bedre evne til konsentrasjon og målrettethet, evne til å planlegge handling i flere ledd og til å foregripe resultater. Naturleken legger an til bedre sosial samhandling og inkludering mellom kjønn og aldre. Det er mindre kranling og mer glede når barn leker i naturen. Lek i naturen står i særstilling når det gjelder å utvikle fantasi, innlevelse og kreativitet, og å gi opplevelse av trygghet og tilhørighet til sted og nærmiljø.

Som kjent brukes enorme summer brukes på ferdige lekeanlegg av ulikt, og på organiserte voksenstyrte fritidstilbud for barn og unge. Siden mye forskning er bestillingsverk som en håper skal legitimere politiske og andre interesser, kunne en vente seg undersøkelser som sier at innsatsene er bra for barn og unge.

Men forskningen er snarere bekymret over at den voksenstyrte virksomheten gjør barn og unge initiativfattige og disiplinerte. De lærer å lytte på beskjeder, å følge anvisninger, vente på tur, å *prestere* på måter de voksne verdsetter. Voksenverdens krav intervensjoner de unges livsverden og tar vekk barndommen

fra barna. Forskere snakker om en «institusjonalisert triangel» av skole, hjem og organiserte fritidsaktiviteter som okkuperer barnas tid.

I en slik hverdag får barna sjelden oppleve den *kjedsomhet*, som er forutsetningen for å utvikle kreativitet og initiativ. Evnen til å sysselsette seg, må nemlig barnet selv lære seg. Å trekke barnet etter nesen og stadig holde det sysselsatt, er derfor en ugjerning, hevder forskere. Aktivitetstilbudene risikerer å bli passiviseringsinstrumenter, og disiplineringsarenaer. De virker også sosialt adskillende. Middelklassens barn blir vasskjemmede og veltilpassede, men initiativfattige, stressede og ytrestyrte – samtidig som barn fra såkalt lavere samfunnsgrupper sjelden blir fanget opp av aktivitetstilbudene.

*

Hva med de tilrettelagde, planlagte lekeanleggene for barn? Den ferdige klatreveggen, stativet, sklien, gyngen, husken, skaterampen og ballbingen forteller at her skal det klatres, sklies, gynges og huskes, skates og balles. Anlegget utgjør en form for *materialiserte forventninger* som rommer *iboende tause instruksjoner*. De forteller hva som skal skje, og appellerer sjelden til fantasi eller lokker til grensesprenging. De er altfor vanskelige for små barn og altfor ensidige for større. Anleggene inkluderer de som mestrer ferdighetene godt, men ekskluderer andre. De har også medført en ubehagelig ulykkesstatistikk, på tross av rigorøse HMS-bestemmelser.

Men treets greiner har ikke lovd at de holder å klatre i, isen på vannpytten garanterer ikke at den er tykk nok, bekken ikke at den kan vasses. Naturen er en *åpen tiltale*, den rommer ingen iboende instruksjoner for handling. Den lokker til utprøving og oppdagelse. Barnet sammenholder egne evner med utfordringene, og lærer slik å vurdere risiko og utvikler selvtillit.

*

Forskning viser altså at natur er den beste leke-arenaen. Men barn stiller ikke noen avanserte krav på «natur». En «løvetann som står i skitt og vann på Bispegate 3» kan være natur nok. Barn er opptatt av det nære, det lille, det uoverskuelige, det uryddige, det som lokker til oppdagelse, det en kan bygge og lage noe av, gjemme seg i, gjøre til noe personlig og fortrolig.

Generelt sies at barn opplever naturen – og miljøet ellers – på sine egne måter. En egen forskningsgren, barndomsgeografien, undersøker tverrfaglig barnets opplevelsesverden.

«Pappa, vet du at man kan snakke med trær», sa min datter når hun var fem år, «og de svarer, ikke med ord men med uttrykk». Hva sier det der treet da? spurte jeg, lettere bekymret. «Kom og klatre i meg!» Hva med grantrærne i skogkanten? undret jeg. «Hit men ikke lengre!» Men hengebjørken? «Den håper at det skal begynne å blåse, sånn at den får bevege seg igjen. Den er lei av å stå i ro».

Kanskje er dette ikke så ulikt den voksnes opplevelsesmåter – hvis barnet i oss er levende. Men det er nokså forskjellig fra hva friluftslivsforvaltningen *tror* at voksne setter pris på: universelt utformede, ensartet og tydelig merkede ryddige turstier med fast dekke, som anbefaler relativt lange turer i jevn takt med stipulert tidsbruk, som pedagogisk forteller hva som finnes å oppdage og som byr på utsikter og panoramaer.

Barn er ikke opptatt av det velpleide, det godt tilrettelagde og overskuelige. De interesserer seg neppe for skjønne utsikter. De liker ikke fast dekke men fryder seg over vannpytter, slingrete stier og sanselig rikdom for øye, hud, munn, hender og føtter. De er opptatt av mangfold og variasjon, og verdsetter natur ut fra dens mangfoldige *utfoldelsesmuligheter*. De liker å komme tilbake samme steder gang på gang og gjøre samme ting som sist. Gjensynet bekrefter levd liv og vunne erfaringer, og bidrar til opplevelse av utvikling; «nå greier jeg noe jeg ikke turte før». Barn «besjeler» naturen, tildeler den uttrykk og mening, knytter den til fortellinger og bruker sin fantasi og innlevelsessevne for å gi den opplevelsesinnhold.

Men naturen må være nært tilgjengelig, skal den bety noe for barn. De beveger seg sjelden mer enn et fåtall hundre meter fra hjemmets port. Finnes der natur, da tar de den i bruk, og leker mer utendørs, og er betraktelig mer aktive, enn hvis de har lengre vei til naturen. Når politikere nå snakker om *byfortetting*, bland annet for å verne om de større sammenhengende bymarkene *rundt* tettstedene, da trues barnas viktigste lekeområder: Ødetomtene, treklyngene, de stykker av mark som er blitt igjen når byplanleggerne har gjort sitt.

Opplevelsen av natur, av landskapet og nærmiljøet hører sammen med identiteten, med opplevelsen av å *være* noen.

Lenge har psykologer og pedagoger lagt vekt ved det *sosiale* miljøets betydning, at identiteten blir bygget opp av relasjoner til andre mennesker. Nyere forskning, spesielt den gren som kalles økopsykologi, viser at også relasjonene til miljøet, og da særlig til naturen, former opplevelsen av å være noen og å høre til et sted. En snakker om «økologisk identitet».

Lytt til hverdagspråket: «Jeg liker *meg* i fjellet», «jeg er glad i kysten», «jeg føler meg hjemme i skogen».

Identiteten blir bestemt av det *vi identifiserer oss med*, det vi gjør til noe personlig meningsfullt og fortrolig. Vår fysiske, psykiske og eksistensielle helse er avhengig av gode relasjoner til andre, og til det som omgir oss. Omvendt: hvis skogbakken blir snauhagd, hvis kirsebærtreet forsvinner eller bekken lagt i rør, kan dette være en like sterk belastning som at bestevennen flytter eller en nær familiemedlem dør. Skades den natur som barnet har identifisert seg med, forsvinner holdepunkter for identiteten. Minner om levd liv viskes ut.

Jeg kalte naturen for en åpen tiltale. Den er som den er, har ingen hensikter ut over seg selv. Den mener ingenting om oss, gir ikke beskjed om hvordan å handle i den. Allikevel er den full av uttrykk. Vi kan derfor finne det personlig meningsfulle. Vår relasjon til natur er derfor et *møte*, et vekselspill på like vilkår. Vi *gir mening* til det som kommer oss i møte. Som følsomme kunstnere velger vi av naturens uttrykk og stemmer dem overens med vårt indre. Uttrykket «naturopplevelse» dreier seg om denne kunsten.

Nettopp dette er også *barnets* væremåte. Jeg tror at de voksnes friluftsliv langt på vei dreier seg om å gjenknytte kontakten med barnets livsverden.

Det heter at vi alle *har vært barn*. Barnepsykologien har lenge bygget på tanken at vi gjennom livet gjennomløper ulike stadier og faser i en bestemt rekkefølge. Barndommen ble beskrevet som en serie prosesser og overgangskriser som vi fremgangsrikt må legge bak oss for å gå videre.

Nyere psykologi ser litt annleis på det. Barndommens væremåter er ikke noe vi en gang for alle overgir. Aldrene finnes innen oss, som årringene i et tre. De er

stadig nærværende og er med på å fortolke våre daglige opplevelser. Innen deg finnes en treåring, en elleveåring og en femtenåring som står på tå og ser på verden gjennom dine øyne. Vi har forpliktelser mot barnet innom oss!

*

Men hva med forpliktelsene overfor dagens barn? Det er lett å drømme seg tilbake til en tid da mor gjennom kjøkkenvinduet kunne se barneflokkene tumle rundt i hage og skogsholdt mens hun skrellet middagspotetene. I dagens samfunn er lekende naturkontakt ikke lengre en selvfølgelig del av livsmønsteret. Utfordringen er derfor paradoksalt: å gi plass for det spontane, egenorganiserte og lekende naturmøtet i et gjennomorganisert, tidspresset og generasjons-segregert samfunn.

Hvordan kan barnehagen, skolen og SFO greie dette? Vi har i de siste årene opplevd en retorikk innen barnehage- og skolepolitikken som vektlegger barnas formelle *kunnskaper* fremfor den frie leken. En prøver seg på målstyring og kvantifisering av alt som kan styres og måles. Det er bekymringsfullt. En risikerer å glemme at *leken er barnet måte å vinne kunnskap på*. Og en risikerer å sultefore og undertrykke viktige sider av dette å være et menneske.

I pedagogisk tradisjon finnes en sterk målsetting å allsidig ta vare på og utvikle menneskets iboende krefter for dermed å *omforme samfunnet* slik at det blir mer menneskeverdig. Nå kan det se ut til at en prøver det motsatte: systematisk, fra tidlige år, å forme mennesket i samfunnets bilde. En risikerer å ødelegge det mangfoldige i mennesket, samtidig som samfunnet sementer seg, prøver å gjøre seg resistent mot helt nødvendige fundamentale endringer. Som resultat kan vi vente oss en menneskelig krise og en samfunnskrise som forsterker hverandre. I tillegg har vi den økologiske krisen.

Forskning viser da også, at hvis barnet mangler en fond av personlige, sanselig rike minner av natur fra tidligere år, da virker skolens undervisning om natur fremmedgjørende. Naturen forvandles til en serie abstrakte mekanismer og kunnskapselementer, og den natur som står grønn der ute blir et slags mausoleum eller friluftsmuseum over noe tapt, som en skal betrakte og teoretisk forstå, men ikke har anledning til å utfolde seg i, annet enn kanskje som mosjonslokale. Informasjon om miljøproblemer vekker ikke positivt engasjement, men bekymring, likegyldighet eller benektelse. Og da, hvis

naturen ikke lengre taler til våre sanser og vårt indre menneske, tar også vi alvorlig skade.

*

Heldigvis finnes pedagoger som ikke gir etter for målstyringsregimer og effektivitetsjag. Besøkende utenlandske forskere måper av beundring når de ser hva som er hverdagen i mange norske barnehager. Uteskole og ute-SFO er blomstrende grassrotsbevegelser. Barnas Turlag er en suksess, 4 H og speider'n holder koken. Over alt finnes ildsjeler som selv har bevart barnets storøyde og tillitsfulle forhold til naturen. Det er i første rekke nettopp derfor de gjør en så verdifull innsats: De er selv glade i natur, og barnet i dem er levende.

Og de vet selvsagt allerede det som ny forskning viser. Det er i grunnen merkelig at samfunnet har kommet dithen, at vi trenger forskere for å gi tyngde til innsikter de fleste av oss bærer med seg fra vår egen barndom...